

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ЧУТЛИВОСТІ ЛЮДИНИ

THE STAGES OF HUMAN SENSIBILITY DEVELOPMENT

О. Кочерга

заступник директора Інституту
післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса
Грінченка
кандидат псих. наук, доцент
ovk-ippo@ukr.net
м.Київ, Україна

Olexander Kocherga

Deputy Director of In-Service
Teacher Training Institute,
Borys Grinchenko Kyiv University,
Candidate of Psychological Science,
Associate Professor
ovk-ippo@ukr.net
Kiev, Ukraine

Анотація. Стаття присвячена проблемам розвитку чутливості людини. Розкрито значення та особливості загальної чутливості для формування здорового організму. Показано значення вестибулярного апарату для оптимальної життя людини.

Ключові слова: чутливість, вестибулярний аналізатор, загальна чутливість.

Abstract. The article deals with stages of human sensibility development. The importance and peculiarities of general sensibility for the development of healthy constitution are revealed. The article shows the importance of vestibular system for the best possible life.

Key-words: sensibility; vestibular analyzer; general sensitivity.

Проблема чутливості психічної сфери людини є однією з провідних для психології. Саме чутливість обумовила особливості становлення психіки людини. Без її наявності не створилась би психічна сфера - психічні процеси, властивості та стани [6].

Більшість дослідників В.М. Бехтерев [5], Г.С.Костюк [15], В.В. Клименко [11], О.М. Леонтьєв [10], С.Д. Максименко [9], С.Л. Рубінштейн [12], розглядає чутливість, як важливу передумову психічних явищ. На чутливість як властивість окремих психофізіологічних систем вказували П.К. Анохін [3], М.А. Бернштейн [4], В.І. Вернадський [6], І.П. Павлов [14].

В психологічних дослідженнях не розглядали можливість існування загальної чутливості людини. Як цілісну систему - загальну чутливість не брали до уваги поділяючи її на окремі складові дій певних аналізаторів. Між тим загальна чутливість є ключовою для створення умов, адаптації та розвитку психіки людини. Саме вона визначає психофізіологічну «успішність» у взаємодії людини з навколишнім середовищем.

Ще Арістотель [1] вважав, чутливість, як передумову активності частин душі (рослинної, тваринної та поетичної) людини. Про зміни чутливості, які обумовлюють активність психічних систем людини писали Б.Г. Ананьєв [2], В. Вундт [7], У. Джеймс [8], О.М. Леонтьєв [10], С.Л. Рубінштейн [12], Р. Солсо [13] та інші. Саме тому виникає потреба у розумінні того як відбувається розгортання потужності чутливості психічної сфери, як це впливає на роботу психофізіологічних механізмів діяльності людини. Від цього залежить система дій (міра, темп,

розгортання) для досягнення поставлених цілей розвитку в процесі життя людини.

Становлення чутливості людини (від зачаття та першої клітини до творчої особистості) за аналогією проходить всі стадії філогенезу еволюції організму. За одною з гіпотез, життя утворилося шляхом біосинтезу білкових сполучень, які можуть само відтворюватися (щось подібне відбувається в період утворення яйцеклітини до її запліднення). Від неживого їх відрізняє подразливість - здатність змінювати свій хімічний склад у відповідь на біологічно значущі подразники: тепло, світло, вологу тощо. Проте подразливість є лише передумовою життя. Тому в надрах філогенезу зароджується здатність реагувати на біологічно нейтральні подразники – чутливість (яка стає «ключем запуску» розбудови психічної сфери людини). Якщо подразливість є вже у рослин (голівка соняшника повертається за рухом сонця), то чутливість виявляють тільки живі істоти – організми (з заплідненням яйцеклітина починає утворювати майбутню людську істоту). Вони реагують на запах, температуру, форму предмета, які самі не підтримують життя, однак сигналізують про властивості, без яких воно неможливе. Інакше кажучи, завдяки чутливості тварина відображає біологічно нейтральні подразники, але такі, що орієнтують її відносно біологічно значущих. Це вже, власне, відображальна функція психіки.

З цього випливає, що чутливість є біологічною ознакою психіки, а етапи розвитку чутливості — стадіями філогенезу психіки.

Без сумніву в онтогенезі людини частково проявляються контури філогенезу попередників

(хвіст, зябра, великі очі) які поступово зникають перетворюючись на звичні форми людського тіла. До того ж на думку видатного українського психолога Г.С. Костюка [15], психічне й фізіологічне не є процесами, розмежованими в часі й просторі; нейродинамічна характеристика є необхідною і важливою для розкриття закономірностей психіки. Отже ми можемо роз-

глядати різні стадії становлення чутливості залежно від завдань які ставить перед собою майбутній організм, що формується. Ці зміни схематично можна представити за допомогою наступної таблиці де є: різні характеристики рис чутливості які вказують на стан її дії (достатньо уважно передивитись тенденції змін в різні періоди).

Таблиця 1.1

Етапи розвитку чутливості психіки організмів у філогенезі (за О. М. Леонтьєвим, К. Е. Фабрі)

Стадії	Рівні	Організми	Нервова система	Будова діяльності	Функції психіки
Елементарна сенсорна психіка (яйце)	Нижчий Вищий	Найпростіші, нижчі багатоклітинні, безхребетні	Сіткоподібна система провідних шляхів	Реакція на біологічно нейтральні властивості середовища	Відчуття (в утробі це перші два тижні життя)
Перцептивна психіка (ембріон)	Нижчий Вищий Найвищий	Вищі безхребетні Хребетні Антропоїди	Головний мозок Великі півкулі Кора великих півкуль головного мозку	Реакція на умови, в яких перебуває предмет. Поява операцій, ускладнення операцій	Сприймання Інтелект (від кінця другого тижня до кінця другого місяця)
Свідомість (плід)	Специфічно людський	Людина	Лобові частки великих півкуль головного мозку	Дії, що не мають прямого біологічного смислу	Свідомість (від початку третього місяця до народження)

Чутливість розвивається стрибкоподібно накопичуючи енергію і стрімко перетворюючи останню в нову якість відчуттів та сприймання оточуючого світу людиною. Свідченням цього є існування окремих чутливих періодів оптимально сприятливих для розвитку певних психічних функцій у невеликому відрізку становлення особистості. Онтогенез людини у віковій психології поділяють на чутливі періоди, кожен з яких сприяє появі в людини певних психічних новоутворень. Якщо новоутворення не з'явилося у відповідний час, імовірно, що воно може не з'явитися загалом, тому виховний вплив на певні грані особистості має бути своєчасним (інакше він буде неефективним). Чутливі періоди об'єднуються у стадії. Ці стадії існують об'єктивно, вони відокремлюються одна від одної віковими кризами (1-го, 3-го, 7-го років життя, підліткового віку тощо), однак про зміст цих стадій у психологів єдиної думки нема.

Чутливість варто тлумачити як найбільш сприятливі і своєчасні умови для розвитку певної психічної функції, якості. Важливо врахувати, що більшість сприятливих умов для розвитку певних психічних функцій має тимчасовий скороминущий характер. Між тим для сучасної

науки є відкритим питання визначення чутливих періодів для всіх психічних функцій, що формуються в онтогенезі людини.

Як приклад чутливого періоду більшість дослідників наводить приклад з становленням мовлення визначаючи, що в ранньому віці людини це тільки і може відбутись так як:

по-перше, в цьому віці діти дуже чутливі до розвивального впливу дорослих, їх мовленнєві навички інтенсивно поповнюються і вдосконалюються;

по-друге, якщо дитина в цьому віці не отримає адекватної стимуляції зі сторони дорослих, то втрати у розвитку мовлення можуть бути незворотними.

На думку дослідників чутливість залежить від ряду факторів. Найбільше від закономірностей дозрівання мозку людини та попередніх надбань її психічного розвитку. Відтак, межі переживання чутливого періоду є індивідуальними для кожної людини. Важливо також пам'ятати, що врахування чутливого періоду передбачає опору не лише на сформовані психічні процеси, а здебільшого на ті, що знаходяться в процесі дозрівання. Ефективний процес навчання активізує задатки дити-

ни, стимулюючи їх розвиток до рівня знань, вмінь, здібностей.

Сенситивні періоди це своєрідні етапи прискорення в роботі чутливості психічних систем людини. І мабуть охоплюють незначні сегменти психічної сфери скоріш за все це вищі процеси (мова, мислення, почуття, уяву). Але стверджувати що вони незворотні мабуть передчасно (основне поле впливу це -мова). Наші дослідження свідчать про те, що потрібно говорити не про чутливість як виокремлену для конкретних систем, а про її цілісність – загальну чутливість. Один з головних центрів керування її стану (рівня) в психофізіологічних механізмах людини є вестибулярний апарат. Про це свідчить його безперервна (щосекундна) взаємодія між різноманітними психічними системами і півкулями головного мозку в продовж всього життя людини.

Вестибулярний аналізатор (присінок) — це орган людського організму, що відповідає за сприйняття лінійних та кутових прискорень, а також положення тіла в просторі. Результати досліджень, проведених на Заході, в Австралії, Японії, показують, що значення присінка в житті і здоров'ї людини набагато більше, аніж це уявляють сучасні лікарі. Спектр порушень роботи вестибулярного органу дуже широкий. Це непереносимість світла, гучних звуків, нудота, блювання, потемніння чи мерехтіння в очах, заніміння кінцівок, тремтіння повік, пальців, порушення сну, головний біль, запаморочення, кружіння голови, втрата свідомості, кидання в жар або в холод, спазми, розлади координації рухів, порушення пам'яті, дратівливість.

Нерідко неврологічні проблеми (в роботі вуха та вестибулярного апарату) «ховаються» під маскою соматичних захворювань. Іноді хворі скаржаться на біль у серці, шлунку, на задишку, клубок у горлі тощо. Але причина захворювання - не в органічних змінах у серці, шлунку чи легенях, а в порушенні тонуусу нервових центрів, які координують роботу цих органів.

Аналіз анатомічної літератури показав, що в структурі будь-якого нерва, ганглія і навіть мозку є різні варіанти провідних вестибулярних шляхів (вона об'єднує більшість іннервуючи і збираючи електричні сигнали. У периферичному рецепторі існує два типи волоскових клітин: 1-й тип - великі клітини, компактно локалізовані в центральній частині вестибулярного аналізатора, 2-й тип — невеликі клітини, розсіяні по всьому аналізаторові. Іннервація абсолютно різна: від великих клітин відходить 1, максимум 2 товстих нервових волокон; від клітин 2-го типу — до 8 тонких нервових волокон. Вестибулярний нерв формується таким чином, що в його центральній частині проходять товсті нервові волокна, зв'язані з великими клітинами ганглію. Вони дуже компактно сполучаються з нижньою частиною верхнього вестибулярного ядра ромбовидної ямки, іннервуючи великі нейрони

вестибулоокулярної зони. Тонкі волокна вестибулярного нерва, котрі відходять від клітин 2-го типу, дисперсно розсіяні по всім 4 ядрам ромбовидної ямки. Таким чином, складається враження, що існує, починаючи з периферичної і закінчуючи навколомоторною зоною та корою головного мозку, спеціальна система, яка окремо сприймає різноманітну інформацію від одного аналізатора (вестибулярного апарату).

Подразнення вестибулярного апарату у людини приводить до виникнення рефлексів, які можна звести в три групи.

1. Вестибулосоматичні, тобто рефлекси з вестибулярного апарату на поперечносмугасту мускулатуру шиї, тулуба, кінцівок, очей. Ці рефлекси досліджуються при виконанні пацієнтом пози Ромберга, ходи (вперед, назад та флангової), координаторних проб (пальце-носової, вказівної, коліно-п'яточної), при визначенні ністагму (дрімоти) очей.

2. Вестибуловегетативні, тобто рефлекси з вестибулярного апарату на гладку мускулатуру внутрішніх органів. Ці рефлекси проявляються зблідненням або почервонінням шкірного покриву, посиленням потовиділення, зміною серцевої та дихальної діяльності, нудотою, блювотою, порушенням випорожнення, частим сечовиділенням.

3. Вестибулосенсорні, тобто рефлекси обумовлені зв'язком вестибулярного апарату з корою великих півкуль. Проявом цих рефлексів в нормі є свідоме відчуття положення тіла в просторі, вестибулярна ілюзія протиобертання, а при патології - запаморочення та порушення просторового відчуття.

Вестибулярний аналізатор здійснює функцію рівноваги тіла як у стані спокою, так і під час руху (безперервно). Рецептори, розташовані в присінку (отолітовий апарат), відповідають за координацію тіла в стані спокою (статику), а рецептори півколових проток (ампулярний апарат) відповідають за координацію тіла під час руху (кінематику). Разом вони виконують статокінематичну функцію. Вестибулярний апарат на відміну від інших аналізаторів ніколи не перебуває в стані спокою. Він постійно зазнає подразнення в результаті дії на нього сили земного тяжіння. Навіть в стані спокою поза тіла підтримується імпульсами, які йдуть від вестибулярного аналізатора.

Відсутність постійного подразнення отолітового апарату за рахунок сили земного тяжіння в стані невагомості призводить до численних порушень в організмі. Порушення роботи вестибулярного аналізатору призводить до змін в багатьох психофізіологічних системах людського організму.

Розмірковуючи над значенням вестибулярного апарату для становлення чутливості до змін психічної сфери людини можна з великою достовірністю допустити, що не праця стала причиною виникнення людини, а прямоходіння і

зміна роботи вестибулярного аналізатору в людському організмі (виникла взаємодія між ними). У братів наших менших вестибулярний аналізатор не зміг спонукати їх до прямоходіння (це не стало стимулом для звільнення передніх кінцівок і не дозволило збільшити ступінь свободи просторових рухів).

Виходячи з цього для зміни загальної чутливості різних психофізіологічних систем ми використали в роботі балометричну дошку (прилад для впливу на вестибулярний апарат). Результати експериментальних досліджень засвідчили що впливаючи на вестибулярний апарат ми змінили сенситивність – аналізаторів

зору, покращення роботи уваги, взаємодії лівої та правої півкуль головного мозку, просторової координації (рухової та при письмі в зошиті).

Це дозволяє стверджувати, що тренування вестибулярного апарату дозволить без медикаментозного і хірургічного втручання суттєво змінити параметри загальної чутливості психофізіологічних механізмів людини, а отже суттєво покращити стан здоров'я. Подальші дослідження дозволять краще уточнити теоретичні та практичні підходи до усвідомлення та створення відповідних методик оздоровчого впливу на роботу вестибулярного апарату і через нього психофізіологічних систем організму.

Література:

1. Аристотель О душе. – М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1937. – 179 с.
2. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. – СПб.: Питер, 2001. – С. 40-41.
3. Анохин П.К. Системный анализ интегративной деятельности нейрона. Усп. физиол. наук. – М., 1974. Т. 5. №5. – С. 5-92.
4. Бернштейн Н.А. Физиология движений и активность. М., 1990. – 495 с.
5. Бехтерев В.М. Мозг и деятельность, М.- Л., 1928: Избр. произв., М., 1954.
6. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера / Предисловие Р. К. Баландина. – М.: Айрис-пресс, 2004. – 576 с
7. Вундт В. Введение в психологию. – М.: КомКнига, 2007. – 168 с.
8. Джеймс У. Психология. – М.: Педагогика, 1991. – С. 24-31.
9. Загальна психологія / Під ред. С.Д. Максименка. – К.: Форум, 2004. – 704 с.
10. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 583 с.
11. Клименко В.В. Психофізіологічні механізми праксису людини. – К.: Слово, 2013, – 640 с.
12. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 1998. – 688 с.
13. Солсо Р. Когнитивная психология. – СПб.: Питер, 2012. – 589 с.
14. Павлов И.П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных. – М.: Наука, 1973. – 661 с.
15. Психологія. – К.: Видавництво «Радянська школа», 1968. – 572 с.

УДК 159.923

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ РАБОТ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ УЧЕНЫХ ПО ПРОБЛЕМЕ СУБЪЕКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ ЛИЧНОСТИ

THEORETICAL ANALYSIS OF THE WORKS OF RUSSIAN SCIENTISTS ON THE PROBLEM OF SUBJECTIVE WELL-BEING OF A PERSONALITY

А.В. Кужильная

*Адъюнкт кафедры психологии и педагогики
Краснодарского университета МВД России,
РФ, г. Краснодар
E-mail: akuzhilnaya@inbox.ru*

A.V. Kuzhilnaya

Adjunct of the Department of psychology and pedagogy, Krasnodar University of the Ministry of internal Affairs of Russia, Russia, Krasnodar

Аннотация. В данной статье проводится анализ отечественных подходов к проблеме субъективного благополучия личности. Работы отечественных ученых внесли значительный вклад в исследование субъективного благополучия личности, и во многом развили зарубежные теории, действуя при этом в рамках новых методологических подходов к изучению данной проблемы.

Ключевые слова: субъективное благополучие, психологическое благополучие, удовлетворенность жизнью.